

CHAPTER 10

ACIDAN YARATIYA GİDEN YOL

PATH FROM PAIN TO CREATION

Tevfika İKİZ¹

¹Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
e-mail: tevfika@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/AH9.2024.024.010

Özet

Bu yazıda öncelikle Sigmund Freud ve uygulayıcısı olduğu psikanaliz tedavisinde hastalıkların nasıl açıklandığı üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken de Freud'un hastalıkları ve onlarla nasıl başa çıkmak durumunda kaldığının gösterilmesi hedeflenmektedir. Fransız edebiyatının usta yazarlarından Marcel Proust'un hayatında çeşitli hastalıklarının ruhsal hayatını nasıl etkilediği ve yanı sıra yaratım kapasitesi ile olan bağı irdelenecektir. Oldukça küçük yaşlarda başlayan bir dizi hastalığı sonucunda içine kapalı bir yaşam seçen Proust'un annesi ile olan bağımlı ilişkileri, ruhsal acılarını ifade biçimleri psikanalitik bakış açısı ile anlaşılmaya çalışılacaktır. S. Freud'un ruhsal ve fiziksel acıyı bir arada düşünmesi bu iki acı türünü birleştirmesi fikrinden hareketle kişide bu duygulanımların üstesinden gelmede yüceltme mekanizmasını nasıl konumlandığı önem kazanmaktadır. Yüceltme düzeneğinin detaylı olarak irdelenmesi çeşitli psikanalistlerin yüceltme kavramını açıklamadaki farklılıkları dikkat çekmektedir. Freud sonrası çeşitli psikanalistlerin yüceltme düzeneğinin devamında her yaratının yaratıcılık olamayacağı fikri ile devam eden çalışma sanatçıların acıları ile nasıl bir yol izlediği üzerine düşünme alanları açmayı hedeflemektedir. Freud'a göre, aslında acı çekme ile düşünme işi (ya da düşünmenin özel bir türü olarak yazma) arasında çözümlenmiş bir bağ vardır; bu da birincisini, 'ana itici güç' olduğu tedavi gibi, hatta birçok yaratıcı ve sanatçı için olduğu gibi yaratımın kendisi gibi, ikincisinin ilk başta hareket ettiren güç olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, yaratıcılık, hastalık, yüceltme, edebiyat

Abstract

In this article, we will first focus on Sigmund Freud and how illnesses are explained in the psychoanalysis he practiced. In doing so, it is aimed to show Freud's illnesses and how he had to deal with them. The life of Marcel Proust, one of the master writers of French literature, affected his mental life, and his connection with his creative capacity will be analyzed. As a result of a series of illnesses that started at a very young age, Proust chose an introverted life, and his dependent relationship with his mother and the expression of his psychological pain will be tried to be understood from a psychoanalytic point of view. Based on S. Freud's idea of combining psychic and physical pain and combining these two types of pain, it becomes essential how the sublimation mechanism is positioned in the person to overcome these feelings. A detailed examination of the sublimation mechanism draws

attention to the differences between various psychoanalysts in explaining the concept of sublimation. The study, which continues with the idea that not every creation can be creative in the continuation of the sublimation mechanism, various psychoanalysts after Freud aim to open areas of reflection on how the artists follow a path with their sufferings. In Freud's view, there is, in fact, an indissoluble link between suffering and the work of thinking (or writing as a particular type of thinking), which makes the former the primum ways of the latter, like the treatment for which it is the 'main driving force', or even creation itself, as is the case for many creators and artists.

Keywords: Pain, creation, illness, sublimation, literature

EXTENDED ABSTRACT

We can say that this study was created around four axes. First of all, it has been prioritized that the separate definitions of physical pain and psychological suffering are tried to be removed from the duality with S. Freud and that the body and psychic experience pain together. The experience of physical pain, which Freud so often deals with, confronts those who experience it, at least beyond a certain intensity, with the deactivation of thought: the pain is there, it torments, occupies the whole space, activates the libido, and leaves objects without allowing it to process psychically, pulls back. However, although this is not the case for S. Freud, we know how many works he could produce during his long years of illness. Freud discovered that he had incurable cancer, but he was able to live with it for over fifteen years, in the serenity he had finally gained from seeing his discoveries recognized, knowing that his work had been accomplished, and resigning himself, without excessive fear, to suffering and death. Indeed, it seems that the many painful and tragic experiences to which the father of psychoanalysis fell victim, in this case, the anguish of loss and "death of loved ones", forced the Freudian psyche to do something with this effect that is suffering, in this case, to subject it to the work of thought, to this movement of thought that associates the experience of pain with its psychic and theoretical elaboration.

What impact might somatic or psychological illness have on the artist, or even more, on his or her creative capacity, and what might become of this creative experience, whether pictorial, literary, musical, or other? In return, do the creative ability and artistic creation influence the illness, the balance or somatic imbalance of its author, and the alleviation, if not the cure, of this illness? While illness and traumatic experience are, above all, disorganizing events in themselves, causing pain, chaos, and distress, they can also have a life-giving potential and become engines of creative (re)mobilization in the subject, whether he or she is an exceptional man or woman or an ordinary individual. Conversely, what role can creation, or creations, play?

In this respect, when we examine the life of Marcel Proust, who has a significant place among French novelists and whose 100th anniversary we celebrate, and full of various diseases that started from the age of 9, in the second part of the article, Marcel Proust, who will take him away from us at the age of fifty, is immensely suffered throughout his life with diseases whose numerous and variable symptoms stunned his friends as well as his doctors. The observation that a body emits noises would not distinguish Proust's work from everyday life.

Numerous brutal crises devastated him and caused him to isolate himself from the world at the age of 23. Proust feared many physical influences (storms, cold, wind) and avoided the sun and light because of their effects on his body; the smells were harmful to him, and the noise terrified him. This causes him to be more inwardly and physically close to his room. This situation deepens his dependence on his mother, but we also witness the author's creative process continuing. Despite his fear of death, he may have imagined a new birth in perfect health as well as an escape from death in such difficult moments for himself.

Based on this idea, in the third part of the article, we can use S. Freud's explanation of the sublimation mechanism to make sense of this situation. Sublimation means, for Freud, the capacity to change the direction of the drive. The impulse towards a desired object, even if it is forbidden or impossible, and when it sees an obstacle, instead of complying with it, it will search for a new object that will develop a different way of derivation. Here, after examining the different ideas of other psychoanalysts, especially Sophie de Mijolla, about sublimation, the difference between creativity and creation is mentioned in the last section. The terms creation and creativity are not synonymous. Can we consider it artistic, intellectual, or scientific creation "associated" with sublimation? Based on the idea that not everyone can be sublimated and not everything can be sublimated, it is mainly dependent on the creative, identification, and introjection mechanisms that are close to the ideals of the self, possibly awakened during an analysis, linked to partial drives and close to preconsciousness. Creators are indeed 'frontier of analyzability' individuals, but does that concern them? Their 'great exaltation' (if we call it that) does not necessarily imply a path to healing or better spiritual balance. While psychoanalytic therapy can bring us more inner freedom and the ability to "rediscover the creative and destructive potential of childhood," it does not make us artists. Then, an individual undergoing psychoanalysis can create creations, but creativity remains another mystery.

Giriş

Proust ve hastalık/ağrı kavramlarının ilişkisi düşünüldüğünde Freud'un da hastalıkları ve onlarla ilişkisi aklımıza gelebilir. Freud'un hastalıkları düşünüldüğünde, 20 yıl boyunca kanser hastalığı ile mücadele ederken aynı zamanda psikanaliz çalışmalarını da sürdüren Freud, Fliess ile olan yazışmalarında içsel sıkıntılarının onu dinamik tuttuğundan bahseder (Freud, Jung, 1975). Yaratmanın doğurmak gibi bir acıyı içerdiğinden söz eder. Rüyaların yorumunu yazarken Jung'a "sağlığımı sorarsanız çok iyiyim, entelektüel çalışma yapamıyor, düşünemiyorum. Bende bedensel ve entelektüel faaliyetler ayrılıyor" der (Freud, 1975, s. 88). 1911'de yine aynı şekilde Ferenczi'ye "Fiziki olarak çok iyiyim, apandisitim iyi durumda ve bu nedenle çalışmıyorum bunu epeydir biliyorum, sağlığım çok iyiyse çalışmıyorum" der (Freud, 1992, s. 279).

S. Freud'un bahsettiği sadece bedensel iyi olma durumu mu diye sorulabilir? Tabii ki hayır. Doktorlar ondan kanseri nedeniyle puro içmekten vazgeçmesini isterler. 1917'de bir yazısında yanıtını şu şekilde verir: "bende karmaşa tüm hızıyla devam ediyor. Günde 8-9 analizan var, kendimi iyi hissediyorum, sadece sigara içmemek böylesi bir çalışma ile bağdaşmıyor. Dün son sigaramı içtim sonra yorgun ve huysuz bir ruh halindeydim. Kalp çarpıntılarım ve damağımdaki ödem ağrı yapıyor. Bir hastam bana 50 tane puro getirdi. Bir tane içtim mutlu oldum ve damağımdaki hastalık hali hızlıca geriledi. Bunun bu kadar aşikâr olacağına inanamadım" (Freud 1996, s. 272).

Ağrı ve acı yani bedensel ile ruhsal olanı bir arada düşünmeliyiz. Ağrıların ruhsal bir katılımı olmadan anlaşılması olanaksızdır. Dilde de acı ve ağrı kelimeleri ayrı şekilde kullanılıp fiziksel olana ağrı ruhsal olana acı çekme diyoruz. Öncelikle ağrıları aktüel nevrozların kategorisinde düşünen Freud ruhsal acının ise bir nesne kaybına bağlı olduğunu söylemiştir. İkilemli tutumu eserlerinde devam ederken, ağrıların koruyucu sistemdeki başarısızlık olarak dıştan gelen bir durum olarak düşünüldüğünü sonra da bu acıların tekrarlanmasından bahsetmektedir. Ruhsal hayatı derinden etkileyen acılar düşünme sistemini de etkiler. Elisabeth Von R vakasında bize organik bir ağrının travmatik bir olayla bağlantısına değinir, bunun sonucunda da histerik konversiyonlar üzerinde detaylı şekilde durur. Böylelikle bu vaka ile geçmişin anılarına dönüşen fiziki bir ağrıya tanıklık ederiz (Quinodoz, 2004).

Freud yanı sıra *Günlük Hayatın Psikopatolojisi* eserinde (1901) acıyı savunmasal bir durum olarak ele alıp narsistik içe dönme ve dış dünyadan ilgiyi çekme olarak düşünür. Bu metin ile artık mazoşizm ve sadizm ile bağlantılı bir acı söz konusu olmaktadır. Acıların ruhsal alanda fakirleşme yaratması tabii ki unutulmamalıdır. Sonraki çalışmalarında ve özellikle

1926'da birleşik bir kavram oluşturmuş, fiziki acıdan ruhsal acıya geçişte narsistik yatırımdan nesne ilişkilerine olan yatırıma geçilmediğinden bahsetmiştir (Saint-Paul Laffont, 2013). Fiziki acı nesnesi olmayan narsistik yatırımlardır, oysa ruhsal acı ilişkisel bir yatırımı içerir. Nesne kaybedilmiş ama yokluğunda ona yatırım yapılmıştır. Acı çeken beden ruhsal yatırımın nesnesi haline gelmiştir.

Bu bilgilerin ışığında şu soruları sorabiliriz: S. Freud hastalıklarını nasıl deneyimledi ve onlar hakkında ne düşünüyordu? Burada amaç günümüz psikanalistleri olan bizlerin bundan ne öğrenebileceğidir? Freud'un, tümörünün keşfedildiği zamandan biraz önce, 1922'de, büyük organik hastalıkların psikanalitik tedavisinin umut vaat etmediğini, çünkü zihinsel bir faktörün sıklıkla böyle bir hastalığın kökenine ve evrimine katkıda bulunduğunu açıklarken uyguladığı şekilde psikanalizin iyileştirici gücünden cesareti kırılmıştı diyebiliriz. Aynı şekilde Ferenczi'nin ölümünden birkaç yıl sonra, yas tutmaya başladığı 1936-1939 yıllarındaki çalışmalarında, Ferenczi'nin özellikle yarılma, içe atma ve annelik sorunu konularındaki bazı fikirlerini, dolaylı olarak "karanlık kıta"ya da değinerek, kısmen de olsa benimsemesine neden olan şeyin sağlık sorunları olduğunu düşünebilir miyiz?" (Freud, 1992, s. 36).

Freud'un bedenini neredeyse inkâr ederek yaşaması ile 1925'te yayımlanan Olumsuzlama üzerine çalışması (Freud, 1925) arasında bir bağlantı olması mümkün müdür? Sağlığını ihmal etmiş, depresif bir şekilde, kendini tutamadan şikâyet etmiş ve aynı zamanda büyük tutkusu olan tütünü içmeye devam etmiştir. Tütün tutkusu onun durumunda ise özellikle yıkıcıdır; Eitingon'a tütünden uzak durmanın onun yaşında biri için haksızlık olduğunu söylemiştir. (Haynal, 2010).

Sigmund Freud 1908'de yazdığı *Edebi Yarattıcı ve Düşlem* isimli makalesinde yazardaki yaratma sürecini irdelemiştir. Bu yazı yaratıcılıkla ilgili çalışmaların kökenini oluşturup, daha sonraki yazılarında Freud çeşitli vesilelerle sanata ve sanatçılara göndermelerde bulunmuştur. Freud'un yoğun bir edebiyat bilgisi olup, yazılarında büyük sanatçıların yaşamlarına gönderme yapmaktan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Yazdığı eserler, bilimsel çalışmalar olmasının yanı sıra edebi değeri yüksek, yazı dili son derece şiirsel eserlerdir. Plastik sanatlara da büyük ilgi gösteren Freud geniş bir edebiyat kültürüne sahiptir. Kendi içsel yolculuğunda kökenini çocukluk döneminden alan arzularını edebi bir eser yazarak ortaya koymakta, bu da bir anlamda geçmişteki anılarla tekrar karşılaşma olanağı bulmasına yardımcı olmaktadır. Yazarın sunduğu bu düşlemler ve iç dünyasının paylaşımından okuyucuların aldığı haz, en derindeki ruhsal kaynaklarını bize sunması ve bizde de aynı arzuları harekete geçirmesi sonucu bir eser ortaya çıkmaktadır (İkiz, 2009).

Hastalık, heyecana teslim olan dağınık bir ruh halinin son noktasıdır. Buna karşılık, bir sanat eserinin yaratılması, özneye yüklediği taleplerle başa çıkmanın dikkate değer bir yoludur. Dolayısıyla, ikisi arasındaki bağlantıyı, kaderin açık bir karşıtlığından başka bir şey olarak görmekte bir paradoks vardır.

Freud 1910'da *İnsanda Nesne Seçiminin Özel Bir Türü* adlı makalesinde şairlerin (genel olarak sanatçıların) katkısını bilimin katkısıyla karşılaştırdığında, sanatçının duyarlılığının inceliğinin bir başkasının ruhunun gizli hareketlerini algılamasını ve cesaretinin bilinçdışının konuşmasına izin vermesini sağladığını hissetmiştir. Ancak ona göre sanatın bilime göre bu avantajları, sanatçının entelektüel ve estetik haz uyandırma ihtiyacı nedeniyle azalır ve bu kısıtlama eserin gerçek değerini düşürür. Ayrıca sanatçının, mutlaka bitmiş bir biçimde göstereceği ruh hallerinin gelişimine ve değişimine odaklanamayacağını düşünmüştür: sanat eseri sadece bir an için hissedilir.

J. C. Rolland'a göre acının özelliği, ruhun yaşamının temel hareketliliğine bir istisna oluşturmasıdır; bu hareketlilik içinde herhangi bir duygulanım, kendisini daha uzlaşılabilir bir başka duygulanıma bağlamak için bağlı olduğu uzlaşmaz temsilden ayrılabilir. Proust, kendi kıskançlığı aracılığıyla, herhangi bir erkek modeli ya da idealinden ayrı olarak, kadın eşcinselliğinin gücünü ve bunun anne ile kız (annesini ile büyükannesinin çifti ya da Mme. de Grignan ile Mme. de Sévigné arasındaki edebi varyantı) arasındaki bağdaki köklerini takdire şayan bir şekilde anlamıştır. Psikanalist okumalarında sonsuz bir anlayış kaynağı bulur. Biri diğerine indirgenmeden, analitik yorum estetik deneyim tarafından yenilenebilir ve keskinleştirilebilir: her ikisi de aynı psişik bölgelerle, zamanla duyumlara dahil olan anılarla ilgilenir, ancak yazarın ayrıcalığı bunları yeniden şekillendirebilmek ve paylaşabilmektir. Ötekinin acısını kavramak, kitleliliği nedeniyle çoğu zaman zordur.

Freud acıyı, tatmin deneyimi kadar temel bir deneyim, onu her zaman salt hoşnutsuzluktan ayıracak indirgenemez niceliksel bir bozulma olarak yaşanan bir deneyim olarak sunar. Aynı anda hem fiziksel hem de psişik olan acı, özneyi istila eder; nesneden bir kopuştur ve kendisini son derece narsisistik olarak ortaya koyar. Bu durumda özne hem beden hem de ruhtur (Boileau, 2020).

Proust şöyle yazabilir mi: “Benim gibi edebiyatın hayatın nihai ifadesi olduğuna inananlar için, söz konusu kitabı yazmanıza hastalık yardımcı olduysa, insanlar bu ilham verici işbirlikçiyi ağırlamaktan çok mutlu olduğunuzu düşüneceklerdir.” (Tadié, 1996, s. 800). Yazmak zaten kaybolmuş olanı kurtarmaktır. Kaostan sonra, belki de bir iz, bir damga bırakmaktır, böylece mektup örneğinde gördüğümüz gibi, kaçırılmış bir köken, bir ilk iz haline gelir.

Yazının, kalan ve zamanı geldiğinde yeniden ortaya çıkacak olan bu parça olduğu hipotezini öne sürebilir miyiz? Bu bir yaşam, hatta hayatta kalma eylemidir. Kahramanını yazarlık mertebesine ulaştırabilecek bir eylem. Kayıp ve ayrılık bedende bilinmeli ve deneyimlenmelidir ki özne kendi kaderine tek başına karar verebilsin. Her eylemde olduğu gibi, ayrılık da gönüllü ya da bilinçsiz olarak gerçekleştirilmek istenir. Amacı, ayrı, bağımsız ve özerk bir varoluşun meşru bir şekilde ortaya çıkabilmesi ve hayatta kalabilmesi için izole etmektir. Özne, ayırma eylemi gerçekleştirildikten ve varsayıldıktan sonra artık aynı kişi değildir. Ayrılık bir öncesi ve bir sonrasını varsayar. Ayrılma bir kez gerçekleştiğinde, artık aynı özgürlükle karşı karşıya değildir. Özne, ayırma yetisi onaylandığında yazar haline gelmez mi? Bu olumlama, kayıp korkusu olmaksızın özerkliğe bir giriş olmaz mı? Bu kayıp gerçekten de kayıp nesne, anne nesnesi, pek çok korku ve tutkunun kaynağıdır (Bensadon, 2012). Tıp tarif edilemez bir şey; Proust'un sürekli hastalık hali, belli ki yazışmalarında bahsettiği çok sayıda doktora danışmasına neden oldu. Reynaldo Hahn'a yazdığı, muhtemelen 1895 tarihli bir mektupta Proust şunları yazmıştır: "İlacınızı almadım çünkü eczane kapalıydı ve beni bu kadar hasta görmekten rahatsız olan babam saat 10'da yatmak yerine beni yatakta muayene etmek için eve gelene kadar gece yarısına kadar bekledi. Gece yarısı annem, o da beni bekliyordu, bana yarım fincan portakal yaprağı hazırladı (Mabin, 1992).

Fiziki ağrıların oluşması çöküş hissi karşısında karşı yatırım yapma değeri taşıyabilir mi diye sorarak bu fikirleri zihnimize tutup yoğun fiziki ve ruhsal acılar çeken Fransız yazar Marcel Proust'un acılı yaşamının nasıl yaratıcı bir duruma dönüştüğü konusuna geçebiliriz.

1. Acıların, ağrıların içerisinde yaratıcılık kendine nasıl bir yer bulacak?

Marcel Proust'un hastalıkları tüm eserlerindeki biçim ve içeriğe nüfuz eder. Erken çocukluk döneminde şiddetli alerjileri olan yazarın, çocukluğunda saman nezlesini tedavi etmek için burnu yüzlerce kez dağlandı. Dokuz yaşındayken, ilk saman nezlesi sırasında neredeyse koma halinde hastaneye kaldırıldı. Bronşiyal astım atakları onu çok zorlamaktaydı. Solunum yolları bozulmuş sık sık neredeyse boğulma durumuna gelmişti. Nefes alamıyordu ve boğulma hissinden kaçınmak için kendini korumak isteyip sanki ölmüş gibi kıpırdamadan yatıyordu. Ölümünden korkmasına rağmen, belki de ölümünden kaçışın yanı sıra mükemmel bir sağlık içinde yeni bir doğumu da kendisi için bu gibi zor anlarda hayal etmiş olabilir. Uykusu astım krizleri yüzünden bölünüyordu. Otuz altı saate kadar sürebilen astım ataklarından sonra bir daha asla iyileşemeyeceğinden korkuyordu. Her astım atağı bir önceki travmayı yeniden aktive edip güçlendirebilir ve son derece tehlikeli kalıcı astım durumunun habercisi olabilir. Büyük olasılıkla altta yatan astım bronşitine amfizem gibi akciğer komplikasyonları da

eklenmişti. Profilaktik tedavilere rağmen durumu iyileşemiyor ve Proust depresif duygular eşliğinde özgüvenini ve özerkliğini yitiriyordu. Tabii ki bu hastalıklı ve acı çekilen hayatın tehlikeli oluşundan dolayı annesi ile arasında ortak bir korku ile güçlendirilmiş, karşılıklı bir bağımlılık gelişmiştir. Birbirlerine son derece yakın olmuşlar, Marcel Proust ikisi de evdeyken bile odasına kapanıp annesine mektuplar yazmaya başlamıştır. Annesi Marcel'e yazdığı mektuplarda düzenli olarak sağlığı, hastalığı ve tedavileri ile ilgili ayrıntıları soruyordu. Aşırı dikkatli, aşırı korumacı ve zaman zaman da öfkeli bir kişilik olarak annesi tekrarlayan astım ataklarında hem bakıcıları hem de hasta çocuğunu yoruyordu. Aile, herhangi bir solunum tehlikesini önlemek için bir erken uyarı sistemi oluşturarak astımı mümkün olan her şekilde önlemek için alerjenleri sınırlamak için çok çaba sarf ediyordu. Bu durumun süregelmesi Marcel Proust'u çocuksu durumda tutmuş ayrıca anne oğul arasında karşılıklı suçluluk duygularının hissedilmesine neden olmuştur. Ayrıca hastalıkların ikincil kazançlarını da dikkate alırsak aile ve sosyal hayatları epey değişikliğe uğramıştır. Her tür mazeret olarak kullanılmaya başlayan astım hastalığı Proust'un içine daha çok dönmesine, odasına daha bağlı hale gelerek annesinin ilgisini tamamen kendi üzerine çekmesine neden olmuş, anneden şefkat almanın özel bir yolu haline gelmiştir. Annesi ve anneanesiyle özdeşim kurması sonucunda entelektüel ve estetik değerleri oldukça gelişmiş olan Proust bu iki kadından edebiyat ve sanat alanında da teşvik edici ilgiler almış, edebiyatının temelleri atılmıştır (Blum, 2015).

Proust'un hastalıklarını anlatımı ve yaşayışı bana bir diğer önemli yazar Virginia Woolf'un kitabındaki dizelerini çağrıştırmaktadır. "Gece ve gündüz, beden kendini gösterir donuklaşır ya da keskinleşir, koyulaşır ya da solar, haziran sıcağında balmumuna dönüşür şubat karanlığında tekrar donyağı haline gelir. İçimizdeki canlı varlık ister kirli ister gurur verici olsun, ama bir an için bile bir bıçağın kılıfı ya da bir bezelyenin kabuğu gibi vücuttan ayrılabilir. Tüm durum değişikliklerine, sıcak ve soğuğa, esenlik ve mutluluğa katlanmak zorundadır ve soğuk, sağlık ve keyifsizlik, açlık ve tokluk, sağlık ve hastalık, kaçınılmaz olana kadar felaket gerçekleşir: vücut binlerce parçaya ayrılır ve ruh (söylenene göre) kaçır" (Woolf, 2018, s. 50).

2. Acıların yaratıya dönüşmesi nasıl olasıdır?

Başta sözünü ettiğimiz S. Freud ve romancı Marcel Proust'un hastalıkların kısıcındaki yaşamlarında bu kadar çok sayıda zengin eser üretmelerinin ardından ne olabilir diye sorgulayabiliriz. İnsanın yaşadığı acıları, sıkıntıları kısacası olumsuz hayat olaylarını dönüştürebilmesini psikanaliz yüceltme (Fr. Sublimation) düzeneği ile açıklayabilir.

Psikanalizde yüceltme kavramı her şeyden önce paradoksal bir konuma sahiptir çünkü Freud tarafından hiçbir zaman tam olarak tanımlanmamıştır. Eserinin sonunda bir gün belki

yüceltmenin metapsikolojik anlamının daha iyi anlaşılacağı umudunu kaybetmez. Aslında yüceltme kavramı, psikanalizde şefkat ve dostluk, sosyal bağlar, mesleki faaliyetler, sanatsal, edebi, bilimsel, teknik ve hatta sportif başarılar kadar farklı şeyler ve hepsinden önemlisi çocukların ve yetişkinlerin muammalarla yüzleşmekten ve onları çözmeye çalışmaktan aldıkları zevk ve dolayısıyla düşünmenin zevki hakkında düşünmeyi mümkün kılmalıdır. Freud'a göre, yüceltme ile özne cinsel dürtüsünün bir kısmını kültürel çalışmanın hizmetine sunar. Erotik ya da saldırgan dürtüler içselleştirilmiş ya da değil, yasaklar şeklinde bir engelle karşılaşır bastırılır ve bu nevrozun kaynağıdır. Bunu mesela fobik ketlenmeler de veya obsesyonlarda görebiliriz. Yani yüceltme, dürtünün amacını, artık cinsel ya da saldırgan olmayan ama ruhsal olarak onunla ilişkili olan bir başkasına karşı değiştirir.

Bu noktada Sophie de Mijolla, S. Freud'un düşüncelerinden çok farklı bir yere bizleri götürür. Freud'un tanımladığı gibi yukarıdaki düşünceleri gizemli bulur; mesela: hastanın vücudunu kesen cerrahın eylemi, saldırgan dürtünün yüceltilmesi olarak düşünülebilir mi? Önemli olan, Freud'a göre, bu yer değiştirmenin dürtünün temel yoğunluğunu kaybetmesine neden olmamasıdır ama bu konuda o kadar da net değildir çünkü yüceltmenin sunduğu tatminlerin azaldığından bahsederek bu konuya geri dönecektir. Pekiyi bu neye göre azalır? Doğrudan bir dürtü gerçekleşmesine göre azalır. Yani, bastırmanın izin vermediği bir tatmin vardır, ancak doğrudan dürtü gerçekleştirmeye kıyasla daha az tatmin vardır. Hatta Freud bu konuda oldukça ileri gider, cinsel dürtüler ne kadar doğrudan gerçekleştirilirse, o kadar az yüceltme olacaktır ve bunun tersi de geçerlidir der. Dolayısıyla başka yerlerde biraz farklı düşünceler söyleyecektir, ancak 1908 civarında verdiği bu temel tanımın daha sonra epeyce değiştiğini göreceğiz. 1933'te, değişenin yalnızca amaç değil, aynı zamanda yüceltmede olumlu bir sosyal değerlendirme ile karakterize edilen nesne olduğu da eklenecektir. Sonuç olarak, yüceltme savunma mekanizmalarının içinde yer alır.

Oysa Sophie de Mijolla için yüceltme kesinlikle bir savunma mekanizması değildir. Aksine ne doğrudan dürtü gerçekleştirme ne de savunma ve bastırma yolu olan üçüncü bir yolun icadı olarak görülmelidir ve bu nedenle, yüceltme söz konusu olduğunda, yasaklanamı görmezden gelir ve sürüklendiği ölçüde, başka bir yola girer, olduğu gibi bir kenara adım atar ve artık onunla yüzleşmez. Bütün mesele, yüceltilen libidinal enerjinin doğasıdır. Cinsellikten arınmadan bahsetmeli miyiz, bahsetmemeli miyiz? Freud, cinsellikten arınmayı bir yüceltme biçimi olarak göreceğini söylerken Sophie de Mijolla, S. Freud'un narsisizm hakkında yazdıklarından ve benliğin aracılığı ile gerçekleşecek bir yüceltmeden söz ettiğini söyler. Freud'un *Benlik ve Altbenlik* makalesinde, benliğin kendisini kayıp nesnenin yerine koyarak altbenliğin libidosunu kendine çekebileceğini söyler. Bu oldukça incelikli bir durumdur çün-

kü her şeyden önce, kaybedilen ideal nesneyle özdeşleşme, bir cinsellikten arındırma, oysa bu cinsellikten arındırılmış bir Eros değil, değiştirilmiş bir Eros'tur. Onu her türlü amaca uygun hale getiren esneklik ile anlatabileceğimiz değiştirilmiş bir Eros. Kayıp nesne yani yasını tuttuğumuz dışsal bir nesne değildir, aslında kayıp nesne, anneyle olan füzyonel bağ tarafından desteklenen erken çocukluk döneminin İdeal Benliği olarak kendimizdir. Bu kayıp nesne- İdeal Benlik- üzerinde yüceltme uygulanacak ve bu sayede yüceltilmiş faaliyet benliğinin yatırımını güçlendirecek, böylece değer duygusunu pekiştirecektir. Yüceltme nesnesinin toplum tarafından değer görmeden özne tarafından değer görebileceği oldukça açıktır; örneğin lanetlenen, yani yaşamları boyunca görmezden gelinen sanatçılar bu duruma örnek verilebilir. Bu da bize yüceltmede önemli olanın öznenin kendi faaliyetine yatırım yapmasıdır olduğunu gösterir (de Mijolla, 2005).

Bir başka psikanalist Joyce Mc Dougall (2008) yaratıcı sürecin kökenlerini erojen bedende bulur. Yaratıcılık, bu erojen bedenin kendisini ruhsal olarak temsil etme biçimini ve somatik işlevlerin çocuklukta yapılandırılma şeklini yansıttığını söyler. Her yaratıcı eylemin arkasındaki unsurları anlatarak yolumuzu açabilir. Bu unsurların her biri özel bir ilgiyi hak eder çünkü yaratıcı dürtüleri engelleyebilecek ya da her halükârda yaratıcı eylemin bedelini ıstırap, depresyon ve panik olarak ödetebilecek bir ihlal biçimi olarak deneyimlenebilir. Dış dünyayla ilgili iki boyut vardır. Birincisi, yaratıcının ifade araçlarıyla mücadelesiyle ilgilidir. Aracıyla giriştiği bu mücadelenin temelinde bir birleşme düşlemi yatar ve bu da büyük bir ikircikliğe yol açar: yaratıcı, ifade biçimine sahip olmak için onu hem korumak hem de ona saldırmak ister. Aracı ya da üretimi için bir sevgi ve nefret savaşı yürütür. Aracını okşamak ve ona saldırmak, yarattığı şeyi yaratmak ve yok etmek ister. İkinci boyut, sanatçı ile izleyicisi arasındaki ikirciklilikle ilgilidir. Her şeyden önce, geçmişin önemli nesnelere oluşan bir iç izleyici kitlesi vardır; bu kitleye karşı eserini gerçekleştirmek için mücadele eder ve dış 'yayınla' yüzleşebilmek için bu kitleyle barışmak zorundadır.

Bu süreci anlamada Michel de M'Uzan'ın düşüncelerine de yer vermek yerinde olacaktır. De M'Uzan (2008) yazar tarafından yürütülen özgün bir ruhsal işlemde bahseder; bu işlemin amacı, yazarın içinde, kısmen ebeveyn imgelerinden ve kültürel nesnelere özdeşleşmelerinden yola çıkan ve az çok cezasızlıkla en yıkıcı hareketlerini yönlendirebileceği bir iç figür yaratılır. Bu iç figür ayrı bir varlık, anonim bir öteki, gerçekliği temsil etmeye devam eden, halktan farklı ve sanatçının aktarımsal ve çatışmalı bir ilişki sürdürdüğü bir aracıdır, çünkü bu figür en azından kısmen yaratıcısının düşmanı haline gelir. Sanatçının hükmetmek istediği ya da boyun eğdiği ve bir alter ego yaratmak istediği bir düşmandır. Çalışmanın meşruiyetini önceden garanti eden koşulsuz bir onaydır. Michel de M'Uzan, psikanalitik incelemenin yü-

celtmenin özünü yakalayamayacağını savunur. Ona göre, yetenek, beceri ve bazen de deha sahibi olmanın ‘gizemini’ çözemeyiz. Bu olağanüstü kişiliklerin psikanaliz yoluyla bile olduklarından başka bir şeye dönüşmeleri olası olmayabilir.

Bu açıklamalardan sonra önümüze çıkan başka kavramsal açıklamaları da görebilmeliyiz; yaratıcılık ve yaratma. Bu iki kavramı netleştirirsek sanat ile uğraşanların anlaşılmasına kolaylık getirebiliriz. Yaratıcılık bu yüceltici kategoriye uymamaktadır. Yaratı gönüllü bir seçime ya da –bilinçdışı bile olsa- “yüceltme” ya da acı çekmeyi bırakma arzusuna uymaz, çünkü bu, paradoksal olarak onları yaşatan bir şeyden kendilerini koparmak anlamına gelir. Buna göre Marcel Proust güzel bir günde, uzun zamandır üzerinde çalıştığı olağanüstü eserini ortaya çıkarmak için sonunda ölüme karşı yorucu bir yarışı kabul ederek yazmak üzere yatağına sığındı. Korkunç astım krizlerinden korktuğu için, bu devasa eserin eninde sonunda onu öldüreceğini çok iyi bildiğinden, bu işin üstesinden gelmeye karar vermedi. Bu kararı ancak nesnesi olan annesinin ölümünden sonra, bize bir yüksek kültür armağanı bırakmak için kendini tükettiği bir eserle gerçekleştirdi. Herkesin yüceltme düzeneğini kullanamadığı fikrinden hareketle, benliğin ideallerine yakın, bir analiz sırasında kısmi dürtülerle bağlantılı ve önbilince yakın olan yaratıcılığın, büyük ölçüde özdeşleşme ve içe atma mekanizmalarına bağlı olduğunun altını çizebiliriz. Psikanaliz yoluyla nevroitik prangalarından kurtulan ve bundan böyle kendisini, dehanın aksine, gerçek tatmin sağlayacak faaliyetlere adayabilecek bir kişinin yaşamında olumlu bir faktör olabilir yani ortaya anlamlı bir yaratı çıkabilir.

Sonuç

Psikanaliz bize bir yanılsamayı, dürtülerin en çok umut edilen kaderinin yüceltme olduğuna inanma yanılsamasını kaybettirdi; analiz edilebilirliğin sınırındaki pek çok kişi farklı sanatsal ya da entelektüel alanlarda yüceltmeyi çok ileri noktalara taşımayı başarabilir. Ancak bu, en acımasız dürtülerin, en düzensiz kaygıların ve az ya da çok kalıcı bir cehennemde yaşamalarına neden olan zulüm etkilerinin hâkimiyetinde kalmaya devam eden kişiliğin tüm alanlarını sağlam bırakan sayısız bölünme olmadan başarılamazdı. Bu “bölünmüş, zulüm görmüş, ıstıraplı karakterler, en acımasız dürtülerin köleleri” neden divandan geçmeden başyapıtlar yaratmalarına, insanlığa aşkın keşifler yapmalarına izin veriyor? Uzun bir yol alırlar ve hatırı sayılır bir “iş yükü” gerektirirler. Ve en önemlisi, insanlığın kültürel sermayesine aşkın bir katkı teşkil eden tamamen yeni ve özgün eserlerde şekillenirler. Yaratıcılar ve dâhiler- gerçekten de ‘analiz edilebilirliğin sınırında’ olan bireylerdir, ancak bu onları ilgilendirir mi? Neden zahmet etsinler ki? Onların büyük yüceltmeleri ille de iyileşmeye ya da daha iyi bir ruhsal dengeye giden bir yol anlamına gelmez. (Castellano-Murray, 2014).

Psikanalitik tedavi bir keşif ve ruhsal bir tatmin kaynağı olabilir, bireyi daha dingin, daha açık ve daha mutlu kılabilir. Ancak Proust gibi yaratıcılar üretmeyi amaçlamaz. Analitik özne, dünyayı değiştirmeye çalışarak kendini tüketmek yerine, mutlu vakalarda dünyayı rüyasında yeniden yaratma kapasitesini bulsa da yaratıcılığın ardındaki gizem her daim kendisini korumaktadır.

Kaynakça / References

- Bensadon, P. (2012). Lectures et Écritures: processus de création, clinique, poétique, in *Topique* 2012/1 (n° 118), s 115-128.
- Blum, H. (2015). Le temps, la mémoire et la transformation du trauma: Marcel Proust, À la recherche du temps perdu, in *Topique*, 2015/1 (n° 130), s 39- 53
- Boileau. Danon, L. (2020). Faut-il croire aux bienfaits sublimateurs de la maladie? in *Revue Française de Psychosomatique*, 2020/2 (n° 58), s 57-71.
- Castellano-Murray, E. (2014). Frontières de la sublimation entre créativité et création, in *Revue Française de Psychosomatique* 2014/2 (n° 46), s 103-114
- De Mijolla, S. (2005). *La Sublimation, Que sais-je?*. Paris: PUF.
- Freud S. (1967). L'interprétation des rêves. Paris: PUF.
- Freud, S. (1969). D'un type particulier de choix d'objet chez l'homme. Oeuvres Complètes, Laplanche.
- Freud, S. (2004). *Psychopathologie de la vie quotidienne: Sur l'oubli, le lapsus, le geste manqué, la superstition et l'erreur*. Paris: Petit Bibliothèque de Payot.
- Freud, S. (1981). Le début du traitement, in *La technique psychanalytique*, Paris, PUF.
- Freud, S. (1990). *The Ego and the Id. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XIX. New York, W. W. Norton & Company.
- Freud, S. (1925). *Negation, Résultats, Idées, Problèmes*. Paris: PUF.
- Freud, S. (1992). *Inhibition, symptôme et angoisse*, in OCF.P, XVII, Paris: PUF.
- Freud, S. (1966). *Correspondance 1887-1939*, Paris: Editions Gallimard.
- Freud, S. (1998). Le créateur littéraire et la fantasie, in *Créations, Psychanalyse, Monographie de la Revue Française de Psychanalyse*, Paris: PUF.
- Freud, S. & Ferenczi, S. (1992). *Correspondance 1*, Paris: Calmann-Lévy
- Freud, S. & Ferenczi, S. (1996). *Correspondance 2*, Paris: Calmann-Lévy
- Freud, S. & Jung, C-G. (1975). *Correspondance 1*. Paris: Editions Gallimard.
- Haynal, A. (2010). En marge de la psychosomatique, Freud, sa maladie et nous, in *Médecine & Hygiène « Psychothérapies »* 2010/4 Vol. 30, s 219- 227.
- İkiz, T. (2009). *Psikanaliz Konuşmaları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kamieniak, J-P. (2021). Freud, l'écriture et la maladie, in *Revue française de psychosomatique* 2021/1 (n° 59), s, 21-36.
- Mabin, D. (1992). *Le Sommeil de Marcel Proust*. Paris: PUF.
- McDougall, J. et al. (2008). *L'artiste et le psychanalyste*. Paris: PUF.
- M'Uzan, M. (de). (2008). L'enfer de la créativité, in *L'artiste et le psychanalyste*, Paris: PUF.
- M'Uzan, M. (de). (1977). *De l'art à la mort*. Paris: Editions Gallimard.
- Quinodoz, J-M. (2004). *Lire Freud*, Paris: PUF.

- Saint Paul Laffont, C. (2013). De la douleur pyhsique à la douleur psychique...la place de l'objet, in *Journée de Groupe Toulousain de Psychosomatique Pierre Marty*, s 46-60.
- Tadié, J-Y. (1996). *Marcel Proust, une biographie*. Paris: Editions Gallimard,s 800.
- Woolf, V. (2018). *De la Maladie*, Paris: Essais Petite Bibliotheque.

